

Др Борис Беговић*

Branko Milanovic, *Global Inequality: A New Approach for the Age of Globalization*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts – London 2016, 299.

Заиста, златно доба! Не оно Буњуелово, већ златно доба за оне који се баве феноменом економске неједнакости. Књига сустиже књигу. И то све успешни издавачки подухвати – од већ помало заборављеног Пикетија, преко Стиглица (чудо би било да се он није огласио), до Еткинсона, који је том феномену посветио целу своју професионалну каријеру. Стога је било очекивано да Бранко Милановић, српско-амерички економиста, како га је представио лондонски *The Economist*, један од најбољих светских познавалаца феномена економске неједнакости, објави књигу о својим налазима. Доследно свом теоријском опредељењу, Милановић је књигу посветио глобалној (економској) неједнакости.

И тако је настала компактна књига, са пет јасно дефинисаних поглавља. Прво представља преглед стања глобалне неједнакости, са обиљем података о глобалној расподели дохотка и богатства и коментара промена које су се догодиле у последњих тридесетак година, уз налаз да је реч о положеној S-криви, која означава да је дошло до највећег пораста дохотка оних на његовом средњем нивоу, као и оних најбогатијих, док су највећи релативни губитници они чији је доходак између најбогатијих и оних са средњим нивоом дохотка. Милановић тај феномен назива „нарастајућом глобалном средњом класом“ (стр. 19). Друго поглавље је посвећено економским неједнакостима унутар земаља, дакле традиционалном оквиру за сагледавање феномена неједнакости, а тај оквир омогућава Милановићу да искаже свој теоријски допринос у форми Кузњецових таласа, значајне модификације Кузњецове криве, односно његове теоријске хипотезе, основног теоријског оруђа за разматрање неједнакости дохотка. Следи поглавље о неједнакостима између земаља, у коме се разматрају

* Аутор је редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду, begovic@ius.bg.ac.rs.

различити нивои *per capita* доходака у различитим земљама, нешто што многи сматрају да спада у „забран“ теорије привредног раста, а те разлике Милановић користи да се осврне на феномен међународних миграција, уводећи у расправу појам „премија на држављанство“ (стр. 131). Четврто поглавље Милановић посвећује будућности и у њему разматра кретање економске неједнакости у овом и следећем веку, а уз то и предлаже неке мере којима би се раст неједнакости спречио или бар успорио. У петом, последњем поглављу аутор себи поставља десет кратких питања о будућности неједнакости дохотка и глобализације и на њих даје кратке одговоре.

Најзначајнији допринос ове књиге представља теорија Кузњецових таласа. Аутор полази од тога да Кузњецова крива, односно хипотеза, која предвиђа малу неједнакости на ниском нивоу развијености, оном који се односи на преиндустријски период, њено увећање до кога долази са привредним растом, и то до одређеног, максималног нивоа, да би потом даљи привредни раст умањивао ниво неједнакости све док се он не врати на исти онај са кога је кренуо. У координатом систему у коме је ниво *per capita* дохотка на хоризонталној, а Цинијев коефицијент (као мера неједнакости) на вертикалној оси, Кузњецова крива има облик обрнуте U-криве. Проблем са том хипотезом, односно са теоријским резоновањем које стоји иза ње, лежи у томе што стварност после 1980. године не одговара њеним предвиђањима. Привредни раст најразвијенијих земаља, оних које карактерише највиши ниво *per capita* дохотка, довео је после те године до пораста неједнакости дохотка. Очигледно је потребно ново теоријско објашњење.

Пикетијев теоријски одговор на Кузњецову криву јесте алтернативна хипотеза да не постоји никаква превојна тачка и да „гвоздени закони капитализма“ неминовно воде увећању економске једнакости. Другим речима, увећање неједнакости је, према Пикетију, инхерентно капитализму. А знатно умањење неједнакости у XX веку Пикети тумачи једнократним дејством егзогених фактора, пре свега светским ратовима. Када су се ратови смирили, додуше 35 година после краја последњег, капитализам се вратио на старо, па отуда и раст неједнакости који је неминован и у XXI веку.

Иако високо вреднује Пикетијев допринос и његову последњу књигу означава као дело „изузетне обухватности и утицаја“ (стр. 47), Милановић није задовољан понуђеним објашњењем, увиђајући његову неуверљивост. Потребна је теорија која може да објасни промене неједнакости и у једном и у другим смеру, а не хипотеза која промене у једном смеру објашњава ванредним околностима. Тако је Милановић осмислио Кузњецове таласе, теоријску концепцију за разматрање динамике неједнакости са привредним растом, односно са

променама нивоа развијености, а тиме и променама *per capita* дохотка. Јасно се идентификују чиниоци који увећавају и они који умањују неједнакост, при чему ове друге аутор дели на бенигне (друштвени притисци исказани у политичком оквиру, попут социјализма и синдиката, распрострањено образовање, старење становништва, што доводи до снажнијих захтева за социјалном заштитом и технолошке промене у корист нискоквалификованих радника) и малигне (ратови, услед разарања и високог опорезивања, и конфликти у друштву, који доводе до распада државе).

Милановић сматра да постоји цикличност дејства фактора који увећавају и умањују економску неједнакост, таква да у условима високе неједнакости на снази добијају они чиниоци који је умањују и обрнуто. Стога не постоји једна Кузњецова крива, већ више њих – циклуси који постају Кузњецови таласи. Стога је први циклус, описан оригиналном Кузњецовом кривом, већ завршен у најразвијенијим земљама света и крајем прошлог века започео је други циклус – нова Кузњецова крива, тако да се сада најразвијеније земље налазе на оном делу те криве који има позитиван нагиб. Дакле, оне су ушле у други циклус. Аутор јасно указује на факторе који су довели до пораста неједнакости дохотка у развијеним земљама крајем XX века. Пре свега, то су глобализација и технолошки напредак који је био у корист висококвалификованих (повећавајући разлике у радним дохоцима). Глобализација је довела до изузетне покретљивости капитала, тако да је опорезивање тог производног фактора, односно прихода од њега, контрапродуктивно и са алокативног и са фискалног становишта – пошто ће капитал лако „мигрирати“ на подручја са нижим пореским оптерећењем, држава ће остати и без капитала и без пореских прихода. За разлику од Марксовог жељеног пролетерског интернационализма, на делу је капиталистички. Дакле, аутор јасно наводи да умањено опорезивање капитала, чиме се увећава нето приход власника капитала, што услед инхерентно веће неједнакости дохотка од капитала у односу на доходак од рада доводи до повећања неједнакости расподеле дохотка, није политичка одлука у смислу идеолошки мотивисане слободне воље, није политички волунтаризам, већ је последица промене услова у којима се одвија алокација ресурса. Милановић указује на постојање три силе које, унутар Кузњецових таласа, обликују неједнакост: технологија, глобализација и политике које се примењују, при чему су политике условљене технологијом и глобализацијом, нарочито њиховим променама, а не обрнуто. У овом делу књиге на делу је покушај аутора да се и неједнакост ендогенизује, па да се добије модел са равнотежним цикличним кретањима. Другим речима, увећање неједнакости дохотка ствара силе које доведе до дејства оних фактора које је

умањује. Уместо Кузњецовог/Фукујаминог краја историје, добијамо „Милановићево клатно“.

Кузњецови таласи се односе да индустријско доба, то јест на услове у којима је на делу индустријализација. Прва Кузњецова крива односи се на доба обележено оним што Милановић назива прва технолошка револуција (неки то називају и првом и другом индустријском револуцијом), а друга на доба друге технолошке револуције (трећа индустријска револуција), засноване пре свега на комуникацијама и информационим технологијама. Таласи не захватају преиндустријски период. У том делу људске историје, у коме се, нажалост, нека друштва још увек налазе, нема никаквих циклуса, због тога што не постоји привредни раст већ само стагнација. А у стагнацији може да дође до шокова који утичу на укупан, односно на *per capita* ниво дохотка одређеног друштва. У таквим околностима, повећањем *per capita* дохотка увећава се простор за пораст неједнакости расподеле дохотка, због тога што се просечан доходак удаљава од дохотка који обезбеђује само егзистенцијални минимум. Милановић формулише и криву границе могуће неједнакости и та крива је растућа за ниво *per capita* дохотка и конкавна, будући да опада брзина тог раста. Занимљив концептуални оквир за истраживање економске историје преиндустријског периода.

Друга концептуална новина Милановићевог опуса, потпуно разрађена у овој књизи, јесте разматрање глобалне економске неједнакости. Милановићу разматрање неједнакости у једној земљи служи за искорак у правцу глобалне неједнакости. Аутор, још у уводу, наводи три разлога за такво истраживање. Први је знатижеља, не само за истраживање нечега што досад није истражено, већ и интересовање људи за животе других људи ван граница сопствене земље. Други је то што сада располажемо подацима потребним за емпиријско истраживање, а трећи је да изучавање глобалне неједнакости омогућава да сагледамо колико се свет променио у последњих двадесет пет година. Ниједан од тих разлога није уверљив. Ни знатижеља није довољан услов за неко истраживање, још мање су доступни подаци (постоје подаци о многим појавама, али оне нису предмет озбиљног истраживања), а постоје и алтернативни и супериорни начини да се спозна шта се дешавало у свету у последњих двадесет пет година. Реченицу „Изучавање глобалне неједнакости није ништа мање него изучавање економске историје света“ (стр. 3) може да напише само неко ко не прихвата да економску историју света, осим неједнакости, чине и многе друге, често далеко занимљивије ствари.

Проблеми са концепцијом глобалне неједнакости постају озбиљнији уколико се постави питање које су то њене последице, без

обзира на то да ли је растућа или опадајућа. У оној мери у којој нам они који истражују неједнакост уопште указују на последице растуће неједнакости, оне су пре свега политичке и одражавају се на друштво у коме се бележи та неједнакост. Друштво може да се назива и национална држава, како то чини Милановић у овој књизи, али то не мења битно ствар. Милановић сматра да повећање неједнакости не представља претњу капитализму (дакле, није економска претња), али јесте претња демократији у капитализму. А механизам који активира ту претњу јесте слабљење средње класе и све већа поларизација друштва, односно бирачког тела. Дакле, неједнакост је опасност по постојеће (тамо где постоје) демократске политичке институције. А те институције постоје само на нивоу друштва, односно националне државе – не постоји глобално друштво, па стога не постоји ни глобална средња класа, независно од тога што се може израчунати глобални медијански доходак и идентификовати ко га присваја. Средња класа је релевантна са становишта бирачког тела, преференција медијанског бирача и доношења колективних одлука о политичким и економским институцијама, укључујући и економске политике, што значи и политике према неједнакости распореде дохотка, али све то постоји само у појединачном друштву, националној држави, ако је неком тако драже. И сам Милановић наводи да су избори за Европски парламент „у највећој мери бесмислени“ (стр. 208), а демократски делотворан светски парламент још увек не постоји, уз прилично малу вероватноћу да ће бити успостављен у неколико следећих миленијума.

И све друге теорије којима се објашњавају негативне последице економске неједнакости, попут социолошке теорије релативне депривације, односе се на појединачна друштва. Појединци се пореде са својим парњацима, а ти парњаци се налазе у истом друштву. Нису, без обзира на сав напредак савремених комуникација, у неком хиљадама километара далеком друштву, других културних образаца, другог језика и свега другог. Узгред, појединци које себе пореде са другима, у оној мери у којој се пореде, за то користе своје релативно лично благостање, а не релативни доходак којим располажу. Пореди се потрошачев вишак. А неки од у књизи приказаних резултата глобализације, која је донела увећање потрошачевог вишка услед пада тржишних цена, могу да се разликују уколико се, уместо дохотка, као мера благостања употребљава потрошачев вишак.

Но, увођење категорије глобалне неједнакости неминовно у разматрање уноси и неједнакост између земаља. Поставља се питање колико је добро економске разлике између земаља посматрати у оквиру разматрања неједнакости расподеле дохотка. Те разлике ипак спадају у теорију привредног раста, која треба да објасни порекло

разлика у дохотку између земаља, а не да се те разлике и евентуално њихове промене само констатују. При таквом објашњењу се постављају питања разлика у продуктивности рада, технологије која се користи, удаљености земље од границе најсавременије технологије, институционалног оквира и његове еволуције, нивоа акумулације производних фактора, што се своди на питање заштите приноса инвестиција, ефикасности коришћења тих фактора, као и конкурентског притиска као главног покретача те ефикасност и баријера уласку као главне препреке. Ничега од тога у Милановићевој књизи нема. Штета, будући да због тога не сазнајемо много о томе зашто неки народи напредују, а други пропадају. Али сазнајемо како политички активисти радног XX века, попут Бухарина, гледају на однос експлоатације радне снаге у колонијама и надница у развијеним земаљама (стр. 130).

Независно од тога, Милановић користи разлике у просечном дохотку између земаља као покретачки мотив међународних миграција, које прате, како он наводи, четири противречности. Једна од њих јесте да глобализација онаква каква се одвија није уравнотежена, пре свега због тога што омогућава слободан проток добара и капитала, али не и радне снаге. Па се наводи да слободна трговина и слободан проток људи имају исте ефекте: „кретање људи, начелно посматрано, не разликује се од кретања добара или технологије или протока капитала“ (стр. 204). Проблем, међутим, лежи у томе што кретање људи ствара знатне екстерне ефекте по друштво које их прима, који могу да иду дотле да се мења институционални оквир одређеног друштва, нарочито неписана правила. А налаз који Милановић наводи да имигранти плаћају више пореза него што примају трансфера није аргумент у прилог тезе да не генеришу екстерне ефекте на јавне финансије, будући да треба поредити колико они, у односу на староседеоце, доприносе финансирању пружања јавног добра, то јест колика је њихова релативна разлика између плаћених пореза и примљених трансфера.

Милановић је поборник слободних миграција, али увиђа да неограничени проток људи није доступна опција, па се стога залаже за степенати приступ, којим ће се имигрантима дати нека, али не сва права, тако да би се успоставила одређена разлика у третману домаће и имигрантске радне снахе. То би, према његовом мишљењу, умањило тензије на обе стране и увећало проток људи. Аутор такође има и свој предлог у погледу политика којима би се умањила неједнакост дохотка и богатства у најразвијенијим земаљама. Он се не залаже за велику *ex post* корекцију расподеле дохотка на тржишту производних фактора (порезима и трансферима), већ за *ex ante* корекцију, која би довела до измене тржишних исхода.

Та корекција је усмерена на измену расподеле ресурса којима располажу појединци и које пласирају на тржиште производних фактора. У такве корекција спадају: (1) високи порези на наследство, (2) пореска политика која ће корпорације стимулирати да расподељују акције радницима и (3) пореска и друге политике које ће омогућити сиромашнима и средњој класи да поседују финансијску имовину, односно да реализују финансијске пласмане. Милановић сам увиђа велике проблеме у погледу изводљивости и делотворности тих мера које би требало да доведу до „народног капитализма“, пре свега у великом колебању приноса од финансијских пласмана и потреби да се њима мудро управља, не само посвећеношћу и прикупљањем великог броја информација – посредно признање финансијским капиталистима. Онда се аутор окреће смањењу неједнакости расподеле образовања, па тиме и људског капитала. Свестан да је ниво образовања у развијеним земљама прилично висок, то јест да је велики број људи обухваћен тим образовањем, Милановић се усредсређује на јачање државно финансираног образовања. Тиме ће, сматра, студије на Харварду бити доступније младима из сиромашних породица. Остаје нејасно колики су заиста домети свих тих предложених мера.

Посвећеност истраживању одређеног феномена свакако је за похвалу. То је потребан, мада не и довољан услов да се направи пробој у светским размерама, што је Милановић свакако, не само овом књигом, учинио. Међутим, таква посвећеност може да доведе и до опадајућих или чак и негативних приноса. Неједнакост у доходу почиње да се перципира као величина којом може све да се објасни. Отуда, Милановић почетак Првог светског рата, нешто око чега се у савременој историографији ломе копља, објашњава неједнакошћу дохода у тадашњој Немачкој, која је наводно умањила могућност финансирања рата, па је стога немачка војна елита одлучила да поведе оно што су они сматрали за превентивни рат. Или, још занимљивије, Милановић проституцију објашњава неједнакошћу, будући да сматра да је њен „основни узрок неједнакост у доходу и богатству“ (стр. 228). Да не би било дилеме, у примеру на следећој страници, аутор сматра да би хипотетичка уравнотежена расподела дохода између мушкарца и жене довела до пропорција од 50% и мушких и женских „сексуалних радника/радница“. Ипак, слика света око нас постаје гротеска када се све објашњава само једном величином. Када се богатство преференција људи, разноликост подстицаја којима су они изложени, разлике у којима перципирају те подстицаје, сложеност веза између појединаца, када се све то избрише и сведе само на једноставан спознајни калуп, онда се не добија много. Него,

да се вратимо Буњуелу, оном са почетка овог приказа – ипак треба одгледати „Лепотицу дана“.

Да ли је аутор успео да тврдокорне економисте, оне који разматрају привредни раст и који расправљају о продуктивности, технолошком напретку, институцијама, подстицајима, ефикасности и сличним нехуманим темама убеди у значај теме економске неједнакости? Једног од њих, онога који је написао овај приказ, свакако није. Но, све ван те оцене била би неоправдана генерализација.

Милановић је написао веома добру, концизну књигу у којој је јасно изнео аргументе у прилог својих теза. Далеко, у сваком погледу, бољу од Пикетијеве. Свака част, Бранко!